

Χάρτες αιχώρος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΟΜΟΣ 2
VOLUME 2

ΤΕΥΧΟΣ 1
ISSUE 1

ΜΑΪΟΣ 2003
MAY 2003

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΚΟΚΚΩΣΗΣ ΧΑΡΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΓΟΥΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ ΗΛΙΑΣ

ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- ΕΜΠ
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- ΕΜΠ
Γιαννακούρου Τζίνα	- ΥΠΕΧΩΔΕ
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- ΑΠΘ
Καρύδης Δημήτρης	- ΕΜΠ
Κοσμόπουλος Πάνος	- ΔΠΘ
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαντουβάλου Μαρία	- ΕΜΠ
Μελαχροινός Κώστας	- University of London, Queen Mary, UK
Μοδινός Μιχάλης	- Εθν. Κέντρο Περιβ. και Αειφ. Ανάπτυξης (ΕΚΠΙΑ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- University of Surrey, UK
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Universite de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Χαστάογλου Βίλμα	- ΑΠΘ

Διεύθυνση:

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας

και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ

Πεδίον Άρεως, 38334 ΒΟΛΟΣ

<http://www.prd.uth.gr/aeihoros> e-mail: aeihoros@prd.uth.gr

τηλ.: 24210 - 74456 fax: 24210 - 74380

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Επιμέλεια έκδοσης : Άννα Σαμαρίνα - Παναγιώτης Πανταζής
Layout : Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
Σχεδιασμός εξωφύλλου : Γιώργος Παρασκευάς
Εκτύπωση : Αλέκος Ξουράφας
Κεντρική διάθεση : Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Περιεχόμενα

	Εισαγωγή	4
	Λαμπριανίδης Λ.	6
Τοπικά προϊόντα ως μέσο για την υποβοήθηση της ανάπτυξης των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών της ευρωπαϊκής υπαίθρου	Μηριασούλη Ε.	36
Τα "κοινά" - πόροι συλλογικής ιδιοκτησίας και συλλογικής ευθύνης: έννοιες, προβλήματα και το ζήτημα της διαχείρισής τους	Μπεριάτος Η.	58
Σχεδιασμός και διαχείριση προστατευομένων περιοχών στην Ελλάδα: θεσμικές εξελίξεις, προβλήματα και προοπτικές	Ψυχάρης Ι., Γεωργίου Γ.	90
Το δημοσιονομικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά τη διεύρυνση και οι επιπτώσεις του στην περιφερειακή συνοχή	Λιαργκόβας Π., Γιαννιάς Δ. και Φωτόπουλος Γ.	114
Συγκλίσεις και αποκλίσεις της ποιότητας ζωής στην Ελλάδα: 1960-2000	Γαβρήλου Ε., Μπουρδάκης Β.,	130
Cube II - Hypercube: Η Νοηματική Ανασυγκρότηση του Χώρου: ο επαναπροσδιορισμός των "Αρχιτεκτονικών Σταθερών" και των Πρωταρχικών Δομών "Σωματικής Εμπειρίας"		
	ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
	Στεφάνου Ι., Μιχάλαϊνα Ε.	146
Σχολιασμός στη Λευκή Βίβλο για την ενέργεια: η συμπληρωματικότητα τριών φαινομενικά αντικρουόμενων στόχων	Χατζηθεοδωρίδης Φ., Καζάκη Σ. και Πογιαρίδης Η.	160
Η Εφαρμογή των Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων Ανάπτυξης του Αγροτικού Χώρου στα Ελληνικά Νησιά		
	ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
	Κάρκα Ε.	182
William Lafferty - James Meadowcroft (επ.), Implementing Sustainable Development Strategies and Initiatives in High Consumption Societies		
	ΑΠΟΨΕΙΣ	198
Συνέντευξη με τον Louis Albrechts		200
Συνέντευξη με την Patsy Healey		206
Συνέντευξη με τον Ernest Alexander		216
Συνέντευξη με την Rachele Alterman		226
Συνέντευξη με τον Hans Mastop		234

Συνέντευξη με τον *Ernest Alexander* Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Wisconsin (ΗΠΑ)

"...Ποιος είναι ο ρόλος του σχεδιασμού; Δεν μπορώ να απαντήσω την ερώτηση. Θα μπορούσα να πω: ποια η χρησιμότητα του σχεδιασμού χρήσεων γης και του ελέγχου της οικιστικής ανάπτυξης, ή ποιος ο ρόλος του περιβαλλοντικού σχεδιασμού κ.ο.κ.. Η πρακτική αξία των αφηρημένων συζητήσεων για το σχεδιασμό γενικά είναι μάλλον περιορισμένη...."
 (E. Alexander)

Κοκκώσης: Παρατηρείται μία κρίση εμπιστοσύνης στο ρόλο του κράτους τα τελευταία σαράντα χρόνια περίπου, ενώ παρατηρούνται και αλλαγές στον τρόπο λήψης αποφάσεων. Υπάρχουν πολλές πρωτοβουλίες σε διάφορα επίπεδα ταυτόχρονα που παρότι δεν εντάσσονται στο κεντρικό ρεύμα σχεδιασμού δημιουργούν συνθήκες που προωθούν το σχεδιασμό, όπως για παράδειγμα αυτές που προέρχονται από τη διαχείριση υδάτινων πόρων, την ολοκληρωμένη διαχείριση παράκτιων ζωνών, ή κάποιο άλλο τομέα ή θέμα σχεδιασμού. Το κεντρικό ερώτημα είναι πώς όλα αυτά συνδέονται με την "κρίση στον σχεδιασμό"; Εάν φυσικά συμφωνείτε ότι υπάρχει κρίση, διότι ο Andreas Faludi ο οποίος μας έχει δώσει πρώτος συνέντευξη δεν συμφώνησε ότι υπάρχει κρίση. Πώς θα περιγράφατε τον ρόλο των πολεοδόμων-χωροτακτών σε αυτό το νέο πλαίσιο;

Alexander: Έχετε θέσει ταυτόχρονα πολλές ερωτήσεις και θα ξεκινήσω από την τελευταία διότι η τελευταία σας διατύπωση σχετικά με την κρίση στη θεωρία του σχεδιασμού είναι ιδιαίτερα εύστοχη. "Υπάρχει κρίση στη θεωρία του σχεδιασμού;". Σκοπεύω να συμφωνήσω με τον Andrea Faludi λέγοντας ότι δεν υπάρχει κρίση στη θεωρία του σχεδιασμού. Πριν από μερικά χρόνια έγραφα ένα σχετικά σύντομο σχόλιο στο "Environment and Planning" στο οποίο αναφερόμουν στο χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης. Εκεί έγραφα, και εξακολουθώ να υποστηρίζω, ότι το χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης είναι κατά μία έννοια ένα νοητικό δημιουργήμα και βασίζεται σε μία σειρά από λανθασμένες προσδοκίες σχετικά με το τι είναι ο σχεδιασμός. Η κύρια λανθασμένη προσδοκία είναι ότι η θεωρία του σχεδιασμού θα πρέπει να δημιουργεί εργαλεία για την πρακτική, όπως αναφέρει ο John Forrester, "θα πρέπει να είναι

σε θέση να πει στους επαγγελματίες τι να κάνουν". Αυτή είναι λανθασμένη αντιμετώπιση διότι βασίζεται σε ένα εσφαλμένο μοντέλο κοινωνικής διάχυσης της γνώσης. Βασίζεται στο μοντέλο κοινωνικής διάχυσης της γνώσης που έχει επαληθευτεί και λειτουργεί ικανοποιητικά στις επιστήμες της τεχνολογίας και σε αυτές αφηρημένου γνωστικού αντικειμένου. Παρατηρούμε στη Φυσική, ότι η θεωρία μεταφράζεται σε μηχανική και αυτό σε τεχνολογία και με αυτόν τον τρόπο η θεωρία μπορεί να καθοδηγήσει τους επαγγελματίες και να τους παρέχει ξεκάθαρους και σαφείς οδηγίες. Αρχικά, ξεκινάει για παράδειγμα, με τη θεωρία της μεταφοράς θερμότητας και καταλήγει σε ένα πολύ χρήσιμο τεχνολογικό εγχειρίδιο για τη χρήση ηλιακής θέρμανσης που χρησιμοποιείται από τους αρχιτέκτονες. Αυτό το μοντέλο λειτουργεί πολύ καλά, αλλά στις κοινωνικές επιστήμες, η θεωρία δεν λειτουργεί και δεν έχει λειτουργήσει ποτέ, με τον τρόπο αυτό. Υπάρχει ένας διαφορετικός τρόπος μετάδοσης της γνώσης ο οποίος αποκαλείται "το μοντέλο της διαφώτισης" και ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορεί η θεωρία να βοηθήσει τους επαγγελματίες σε αυτό το μοντέλο είναι ενισχύοντας την κατανόησή τους πάνω στο αντικείμενο εργασίας, στον σκοπό κ.λπ. Δεν είναι δυνατόν να μεταφραστεί σε πρακτική της τεχνολογίας κάτι που θα επιθυμούσαν οι επαγγελματίες και αυτός είναι ο λόγος που εξακολουθούν να διαμαρτύρονται και μιλάνε για χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης. Άρα κατά μία έννοια υπάρχει κρίση διότι το χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης δεν θα γεφυρωθεί ποτέ λόγω της διαφορετικής φύσης της θεωρίας και της πρακτικής στο σχεδιασμό. Καταλήγοντας, η απάντησή μου στην πρώτη ερώτηση είναι ότι υπάρχει χάσμα μεταξύ της θεωρίας και της πρακτικής αλλά δεν υπάρχει κρίση.

Περνώντας στη δεύτερη ερώτηση που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, το ρόλο του σχεδιασμού και της κρίσης του κράτους στη σύγχρονη κοινωνία. Αυτό βασίζεται σε μία εσφαλμένη αντίληψη της πραγματικότητας, και το σφάλμα είναι ότι ο σχεδιασμός ταυτοποιείται με το κράτος και στη συνέχεια αποδυναμώνεται μέσω της κριτικής προς το κράτος. Οι επιθέσεις στο κράτος βασίζονται στο διαχωρισμό του ιδιωτικού από το δημόσιο τομέα και βασίζονται στη νέο-φιλελεύθερη ιδεολογία, φιλοσοφία και οικονομική. Υπάρχει επίσης η διχοτομία μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα και η αντίθεση μεταξύ κράτους και αγοράς όπου ο σχεδιασμός αντιμετωπίζεται ως το μανιφέστο της κρατικής δραστηριότητας και καταλήγει να λέγεται ότι οτιδήποτε απορρέει από το σχεδιασμό είναι άχρηστο, ανεπιθύμητο και δυσλειτουργικό. Οι οικονομολόγοι διαφωνούν και λένε ότι υπάρχει ρόλος για το κράτος και το σχεδιασμό εξαιτίας των ατελειών της αγοράς, αλλά οι νέο-φιλελεύθεροι υποστηρίζουν ότι υπάρχουν ατέλειες στην αγορά αλλά υπάρχουν και ατέλειες στη κυβέρνηση οι οποίες είναι ιδιαίτερα προβληματικές για το σχεδιασμό, όπως για παράδειγμα η "γραφειοκρατία".

Κατά τη γνώμη μου, την οποία δανείζομαι από μία άλλη περιοχή της οικονομικής θεωρίας και ονομάζεται "θεωρία του κόστους συναλλαγής", και είναι ένας τομέας για τον οποίο έχω γράψει αρκετά. Η θεωρία του κόστους συναλλαγής η οποία αρχικά δημιουργήθηκε για τον ιδιωτικό τομέα ως υποκατηγορία των θεσμικών οικονομικών, εξηγεί την εμφάνιση θε-

σμών και οργανώσεων στην αγορά, και το γιατί η αγορά δεν απαρτίζεται από πολλούς μικρούς αγοραστές αλλά από τεράστιες επιχειρήσεις. Όπως αποδείχτηκε υπάρχουν εξηγήσεις για όλα τα φαινόμενα αλλά τα κλασσικά οικονομικά αγνοούσαν τη θεωρία του κόστους συναλλαγής. Εάν απορριφθεί η θεωρία αυτή τότε θα πρέπει να τροποποιηθούν τα κλασσικά οικονομικά και αυτό δίνει εξηγήσεις σε πάρα πολλά διεθνή φαινόμενα τα οποία δεν μπορούσαν να χειριστούν επαρκώς οι κλασσικές οικονομικές θεωρίες. Πολλοί πήραν αυτή τη θεωρία και την επέκτειναν και στο δημόσιο τομέα και ως αποτέλεσμα προέκυψε αυτό που ονομάζω ολοκληρωμένη θεωρία κόστους συναλλαγής, την οποία μπορούμε να την εφαρμόσουμε εξίσου ικανοποιητικά και στο δημόσιο τομέα και είναι ικανή να εξηγήσει φαινόμενα που συμβαίνουν στον ιδιωτικό αλλά και στο δημόσιο τομέα. Το βασικό πλεονέκτημα της θεωρίας του κόστους συναλλαγής είναι ότι αναφέρεται πλέον στη διακυβέρνηση και όχι στο κράτος, δεν μιλάει για την αγορά αλλά συμπεριλαμβάνει τα πάντα ως διαφορετικές μορφές διακυβέρνησης κάτω από μια υψηλότερη, πιο αφηρημένη, πιο σφαιρική, ιδέα διακυβέρνησης. Αυτή η υψηλότερη, πιο αφηρημένη, πιο σφαιρική σύλληψη της διακυβέρνησης εννοεί: πώς λειτουργούν τα πράγματα και από μια κανονιστική σκοπιά ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος διαχείρισής τους; Από αυτό καταλήγουμε ότι ολόκληρη η διαφωνία μεταξύ κράτους και αγοράς και η εναντίωση στο σχεδιασμό, γιατί θεωρείται κρατικός, είναι τοποθετημένη σε τελείως λανθασμένη βάση. Η συζήτηση θα έπρεπε να είναι: τι είδος μικτής μορφής διακυβέρνησης είναι η καλύτερη μορφή διακυβέρνησης για κάθε περίπτωση και ποια η καλύτερη μίξη κράτους, δημόσιου, ημι-δημόσιου, ιδιωτικού και διαφόρων οργανισμών οι οποίοι σχετίζονται περισσότερο με το θέμα. Το θέμα είναι ότι η διχοτόμηση μεταξύ κράτους – αγοράς δεν μας αφορά και στην πραγματικότητα δεν υφίσταται. Είναι πολύ δύσκολο και είναι πολύ περιορισμένες οι σφαίρες όπου μπορεί κανείς να διαχωρίσει σαφώς το κράτος από την αγορά. Σχεδόν όλοι οι θεσμοί στους οποίους αναφερόμαστε, και σίγουρα όσοι αφορούν το σχεδιασμό, είναι μικτοί υβριδικοί θεσμοί, και υβριδικές μορφές διακυβέρνησης. Ο σχεδιασμός, σε αντίθεση με ότι λέει αυτή η θεωρία, δεν είναι εκπλήρωση της δράσης του κράτους, γιατί ο σχεδιασμός υπάρχει εξίσου στην αγορά και στις επιχειρήσεις που σχεδιάζουν για τις ίδιες αλλά και για άλλες επιχειρήσεις¹. Άρα ο σχεδιασμός δεν αποτελεί κυβερνητική δραστηριότητα αλλά είναι στην ουσία και άλλη μία μορφή διακυβέρνησης η οποία σχετίζεται με την οργάνωση. Η εναντίωση στο σχεδιασμό σημαίνει αντίθεση στην οργάνωση και υποστήριξη της αναρχίας.

Κοκκώσης: Αυξάνουν συνεχώς οι απόψεις σχετικά με την ανάγκη ανάπτυξης μηχανισμών διακυβέρνησης σε διάφορα επίπεδα, τοπικό, ευρωπαϊκό κ.ά. αναγνωρίζοντας ότι υπάρχουν πολλοί δρώντες, ο καθένας από τους οποίους έχει διαφορετικές προτεραιότητες, και ότι υπάρχει ένα σύστημα αλληλεπιδράσεων αλλά χωρίς κανόνες. Δεν υπάρχει κανονιστική άπο-

¹ Why planning vs. markets is an oxymoron: Asking the right question. *Planning & Markets* 4 (2001): 1-6. [www-pam.usc.edu/volume4/].

ψη, όπως αναφέρατε. Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος λειτουργίας του συστήματος, ποιες παρεμβάσεις θα πρέπει να επινοηθούν έτσι ώστε να μην υπάρχουν εξωτερικεύσεις αλλά συνέργια. Υπάρχει ρόλος για τον σχεδιασμό και ποια θα πρέπει να είναι τα χαρακτηριστικά αυτής της μορφής του σχεδιασμού;

Alexander: Αυτή είναι μία ερώτηση που με απασχόλησε αρκετά, σχετίζεται με αυτά που θα ανακοινώσω στο Συνέδριο (AESOP, 2002) και είναι ο σχεδιασμός θεσμών (institutional design), ο οποίος αποτελεί πολύ σημαντικό μέρος του σχεδιασμού και συχνά αγνοείται. Επιστρέφοντας στον τρόπο με τον οποίο θέσατε την ερώτηση, μιλήσατε για κανόνες, νόμους. Έχουμε κανόνες, πάντα θα υπάρχουν κανόνες, το θέμα είναι να τους ανακαλύψει κανείς, να τους κατανοήσει και εάν είναι απαραίτητο να τους αλλάξει. Ουσιαστικά το σύστημα των κανόνων το οποίο διευκολύνει αλλά και περιορίζει την ατομική συμπεριφορά αλλά και τη συμπεριφορά της κοινωνίας είναι οι θεσμοί. Οι θεσμοί, είναι βασικά συστήματα κανόνων που μπορούν να εκφραστούν ως οργανώσεις. Άρα οι οργανώσεις είναι είδος θεσμών αλλά όλοι οι θεσμοί δεν είναι οργανώσεις. Για παράδειγμα εάν υπάρχει αμοιβαία κατανόηση μεταξύ φίλων ότι θα βρίσκεστε κάθε Παρασκευή σε ένα συγκεκριμένο καφενείο και κάθε φορά θα πληρώνει κάποιος άλλος, αυτό είναι θεσμός. Νομίζω ότι ο θεσμικός σχεδιασμός είναι πολύ σημαντικός και υπάρχει ρόλος για τους πολεοδόμους-χωροτάκτες και στο θεσμικό σχεδιασμό.

Μιλώντας για το ρόλο του σχεδιασμού, έχω γίνει ιδιαίτερα επιφυλακτικός σχετικά με το τι θα μπορούσαμε να πούμε που να έχει κάποια ουσία εάν μιλάμε για το σχεδιασμό ως γενική και αφηρημένη έννοια. Για να πούμε οτιδήποτε που θα είναι πρακτικά χρήσιμο για το σχεδιασμό, πρέπει να προσδιορίσουμε το σχεδιασμό, να αναφέρουμε τον τύπο του σχεδιασμού, και αυτό επιτρέπει μια απάντηση παραφράζοντας την αρχική σας ερώτηση "Ποιος είναι ο ρόλος του σχεδιασμού". Δεν μπορώ να απαντήσω στην ερώτηση "ποιος είναι ο ρόλος του σχεδιασμού", αλλά μπορώ να απαντήσω στην ερώτηση "ποια η χρησιμότητα του σχεδιασμού χρήσεων γης", ή "ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του περιβαλλοντικού σχεδιασμού" κ.λπ..

Κοκκώσης: Αυτό με παραπέμπει στο πρώτο σημείο που αναφερθήκατε, κατά πόσο η θεωρία του σχεδιασμού θα πρέπει να παρέχει τα εργαλεία για την πράξη. Κατευθύνει το σχεδιασμό στα θέματα που προσπαθεί να επιλύσει (εκτός από τη γενική αντίληψη για το τι είναι ο σχεδιασμός, υπάρχει ένα σύστημα παρέμβασης και ένα σύστημα διακυβέρνησης), άρα έχουμε να κάνουμε με εγκεκριμένα εργαλεία για συγκεκριμένα σχεδιαστικά προβλήματα. Εάν δεν το κάνουμε αυτό έχουμε την τάση να υποβαθμίζουμε το σχεδιασμό σε ένα σύστημα διευκόλυνσης της επικοινωνίας και των συναλλαγών μεταξύ δρώντων, που ακολουθεί μια σύγχρονη αντίληψη για το ρόλο του κράτους.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να σας ρωτήσω πώς πιστεύετε ότι πρέπει να είναι η εκπαίδευση των πολεοδόμων - χωροτακτών;

Alexander: Θα ήθελα να τονίσω ότι είναι περιορισμένη η αξία γενικών, αφαιρετικών συζητήσεων για το σχεδιασμό. Αλλά προκειμένου να κάνουμε όλες αυτές τις θεωρίες έστω και στο ελάχιστο σχετικές με την πράξη και δεν υπονοώ ότι στα επίπεδα χαμηλής αφαίρεσης μπορούν να μεταφραστούν οι θεωρίες απ' ευθείας σε τεχνολογία όπως γίνεται στη φυσική για παράδειγμα, έστω στο βαθμό που θα προσφέρουν βαθύτερη κατανόηση του αντικειμένου εργασίας νομίζω ότι θα πρέπει να γίνει αυτό με τον μικρότερο δυνατό βαθμό γενικότητας και αφαίρεσης. Για παράδειγμα, είχαμε μία συζήτηση σήμερα το πρωί στη συνάντηση για τη θεωρία του σχεδιασμού: Ένας από τους εισηγητές από το Μιλάνο παρουσίασε μία περίπτωση σχεδιασμού από τη δική του οπτική γωνία, και κατέληξε ότι η περίπτωση αυτή επιδείκνυε επιστημονικό σχεδιασμό, βασικό ορθολογισμό, αλλά ήταν πάρα πολύ επιστημονική και δεν προωθούσε την επικοινωνία και τη συμμετοχή. Αυτό που μας παρουσίασε ήταν στην πραγματικότητα σωστό αλλά περιέγραφε μία πολύ συγκεκριμένη μορφή σχεδιασμού η οποία είναι ο τοπικός προγραμματισμός. Ακολούθησε μεγάλη συζήτηση γύρω από αυτό και κάποιος από την Αυστραλία είπε ότι στη χώρα αυτή είναι εντονότερη η πολιτικοποίηση, και οι πολίτες συμμετέχουν, και οι συζητήσεις κρατούν χρόνια. Άρα υπάρχει μία εφαρμογή της θεωρίας του σχεδιασμού ακόμα και σχετικά αφηρημένων εννοιών της θεωρίας του σχεδιασμού σε συγκεκριμένο επίπεδο που είναι χρήσιμο στους επαγγελματίες έτσι ώστε να καταλάβουν τι ακριβώς πρέπει να κάνουν στην πράξη. Το σημείο που θέλω να τονίσω είναι ότι μία δημιουργική συζήτηση, ακόμα και για τη θεωρία, μπορεί να γίνει μόνο σε πολύ χαμηλό επίπεδο αφαίρεσης και γενίκευσης, που σχετίζεται με συγκεκριμένες, προσδιορισμένες μορφές σχεδιασμού και όχι στο σχεδιασμό ως ομοιόμορφο γενικό πεδίο. Υπάρχουν γενικεύσεις και έτσι φτάσαμε σε αυτή τη θέση με γενικεύσεις και υποστήριξη για ορισμένες μορφές σχεδιασμού, για παράδειγμα το διαδραστικό σχεδιασμό του Friedmann (Transactive Planning). Όπως αποδείχτηκε ο σχεδιασμός διάδρασης ταιριάζει πάρα πολύ ωραία σε ορισμένες περιπτώσεις, αλλά δεν θα ήταν δυνατόν να διανοηθεί κανείς ότι θα υποκαταστήσει άλλες μορφές σχεδιασμού όπως ο περιφερειακός ή ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός.

Δέφνερ: Υπάρχει ένα δίλημμα σχετικά με το πρόγραμμα σπουδών στο σχεδιασμό: θα έπρεπε να υπάρχει ένας βασικός κορμός γνώσεων που θα διδάσκεται υποχρεωτικά χρησιμοποιώντας όσο το δυνατόν περισσότερα παραδείγματα; Συγχρόνως πώς θα μπορούσαμε να βοηθήσουμε τους φοιτητές να αναπτύξουν έναν κριτικό τρόπο σκέψης;

Alexander: Νομίζω ότι είναι σημαντικό για τους φοιτητές να αναπτύξουν ένα κριτικό τρόπο σκέψης, αλλά αυτό παραπέμπει σε μία ερώτηση για την οποία έχω γράψει ένα άρθρο που είναι υπό έκδοση και έχει τίτλο "Τι χρειάζεται να γνωρίζουν οι πολεοδόμοι - χωροτάκτες;"².

² "What do planners need to know? Identifying needed competencies, methods and skills." *Journal of Architecture & Planning Research* (2003) forthcoming.

Είναι πραγματικά πολύ μεγάλο το εύρος γνώσεων που χρειάζεται ένας πολεοδόμος - χωροτάκτης. Ο κριτικός τρόπος σκέψης είναι μία από αυτές, αλλά θα πρέπει να μας απασχολήσει το ερώτημα τι θα πρέπει να γνωρίζει ο πολεοδόμος - χωροτάκτης για να είναι αποτελεσματικός πολίτης, επαγγελματίας, γενικότερα άνθρωπος, και φυσικά ο τρόπος σκέψης είναι μία από αυτές τις γνώσεις. Υπάρχει ένα όριο σε αυτά που μπορούμε να διδάξουμε, και εννοώ τη διδασκαλία με την έννοια της θεωρίας. Αυτές είναι επιστημονικές μορφές γνώσης και υπάρχουν αυστηροί περιορισμοί στον τρόπο διδασκαλίας τους. Πιθανόν να μπορούσαμε να προωθήσουμε τον κριτικό τρόπο σκέψης, όχι διδάσκοντάς τον γιατί το θεωρώ αδύνατο, αλλά με τον τρόπο που διδάσκουμε, για παράδειγμα τον τρόπο που παρουσιάζουμε και αναλύουμε την κάθε περίπτωση. Η χρήση μιας περίπτωσης μελέτης στη διδασκαλία θα πρέπει να γίνεται, όχι μόνο ως παράδειγμα προς μίμηση, αλλά με κριτικό πνεύμα ερευνώντας τι έκαναν στη συγκεκριμένη περίπτωση, γιατί το έκαναν, εάν θα πετύχαινε σε κάποια άλλη περίπτωση και τέλος τους λόγους που οδήγησαν στην επιτυχία ή την αποτυχία. Ένα άλλο παράδειγμα προώθησης της κριτικής σκέψης είναι όταν μέσα από τη διδασκαλία μου σε ένα μάθημα κατάρτισης προϋπολογισμού έδωσα μία εργασία η οποία κυριολεκτικά δίδασκε τον κριτικό τρόπο σκέψης, αλλά αυτό μπορεί να γίνει μόνο πολύ περιορισμένα. Έδωσα στους φοιτητές να διαβάσουν δύο άρθρα, ένα του Anthony Downs το οποίο εξηγούσε του λόγους που οι προϋπολογισμοί είναι πολύ χαμηλοί στη δημοκρατία, και ένα κεφάλαιο ενός βιβλίου του Niskanen το οποίο κατέληγε στο συμπέρασμα ότι οι θεσμοί δομούνται έτσι ώστε να ευνοούν την γραφειοκρατία, οδηγούν σε πολύ υψηλούς προϋπολογισμούς. Αυτό που ζήτησα από τους φοιτητές ήταν μία εργασία τριών σελίδων όπου θα αναφέρεται α) με ποιόν από τους δύο συγγραφείς συμφωνείτε β) γιατί συμφωνείτε και γ) γιατί είναι ο ένας σωστός και ο άλλος λάθος. Προσπαθούσα να διδάξω κάποιες έννοιες μικρο-οικονομίας και τους ζήτησα να σχεδιάσουν ένα γράφημα ή μία σειρά από γραφήματα που θα δείχνει πώς είναι δυνατόν χρησιμοποιώντας εργαλεία της μικρο-οικονομίας να καταλήξουμε σε αυτές τις εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις. Οι φοιτητές ετοίμασαν καταπληκτικές εργασίες οι οποίες επιδείκνυαν ότι έχουν κατανοήσει τον συλλογισμό του κάθε συγγραφέα. Αυτός είναι κατά τη γνώμη ο τρόπος "διδασκαλίας" του κριτικού τρόπου σκέψης.

Κοκκώσης: Η συζήτηση για τους στόχους που θα μπορούσε να πετύχει η κοινωνία εδραιώνοντας ένα σύστημα διακυβέρνησης κ.λπ. είναι πολύ ενδιαφέρουσα, αλλά εάν προσπαθήσουμε να εφαρμόσουμε αυτές τις αρχές στον δικό μας κόσμο, κάποιο μικρό νησί για παράδειγμα, θα διαπιστώσουμε ότι λείπουν οι βασικές προϋποθέσεις. Κατ' αρχήν οι περισσότεροι εμπλεκόμενοι δεν προσδιορίζονται εύκολα, έχουμε να κάνουμε με άτομα που έχουν πολλούς ρόλους, εκφράζουν πολλαπλά συμφέροντα, και δεύτερον δεν αναφαίνεται ποιος θα μπορούσε να είναι ο συντονιστής και δεν υπάρχει ούτε η δυνατότητα για οργάνωση. Έτσι δεν υπάρχει κανείς να προσδιορίσει τις προτεραιότητες και δεν μπορεί να διαμορφωθεί ένα βασικό σύστημα δρώντων. Επιπλέον, υπάρχει η δυσπιστία της κοινωνίας σε οτιδήποτε πηγάει

από το κράτος, οτιδήποτε αντιπροσωπεύεται από μία αρχή, και καταλήγουμε με ένα τεράστιο δημοκρατικό έλλειμμα χωρίς να έχουμε τις απαραίτητες συνθήκες για να πετύχουμε τη συναίνεση ή ακόμα περισσότερο ένα κοινό όραμα. Αυτό μας προβληματίζει πολύ διότι δεν μπορούμε να βρούμε με ποιο τρόπο θα μπορούσαμε να υποκινήσουμε κάποια αλλαγή σε αυτό τον τομέα.

Alexander: Υπάρχουν πολλές κανονιστικές συνταγές για την αντιμετώπιση και το χειρισμό αυτών των προβλημάτων. Για παράδειγμα η Judy Innes μίλησε χθες για συμμετοχικό σχεδιασμό ο οποίος διέπεται από μία σειρά από κανονιστικές αρχές και παρουσίασε πολλές περιπτώσεις πετυχημένου συμμετοχικού σχεδιασμού αλλά δεν θα ήθελα να εμβαθύνω σε αυτό.

Κοκκώσης: Αυτό ακριβώς είναι το θέμα, ότι κάτι τέτοιο πετυχαίνει στη Σκανδιναβία, όπου οι κοινωνίες έχουν μεγάλη παράδοση στο να συμμετέχουν.

Alexander: Συμφωνώ απολύτως. Στη χώρα μου, χωρίς να αρνούμαι τις συστάσεις της Judy (Innes) για το συμμετοχικό σχεδιασμό, αυτό που παραδέχεται και η ίδια σε κάποια άρθρα της είναι ότι ως μέρος της διαδικασίας είναι αλήθεια ότι χρειάζεται μία δεκτική κοινωνία, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις θα πρέπει να λαμβάνονται κάποια μέτρα προκαταβολικά έτσι ώστε να διαμορφωθεί το κατάλληλο πεδίο για την άσκηση του συμμετοχικού σχεδιασμού. Για παράδειγμα, σε πολλά μέρη η άσκηση του συμμετοχικού σχεδιασμού γινόταν υπό την καθοδήγηση του κράτους: οι πολίτες, οι δρώντες σε τοπικό επίπεδο έπρεπε να έρθουν σε επαφή και να παράγουν ένα σχέδιο εάν ήθελαν να πάρουν χρηματοδότηση από το κράτος. Έτσι είχαν ένα πολύ ισχυρό κίνητρο για να συνεργαστούν και να εμπλακούν σε διαδικασίες συμμετοχικού σχεδιασμού.

Αυτό με παραπέμπει στο σχεδιασμό των θεσμών (institutional design): την ιδέα ότι οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες θα πρέπει να περάσουν από μία άσκηση θεσμικού σχεδιασμού προτού ξεκινήσουν να μπαίνουν στην πραγματική διαδικασία του σχεδιασμού των θεμάτων που περιγράψατε. Θα πρέπει να κοιτάξουμε την κατάσταση και στη συνέχεια θα πρέπει να αναρωτηθούμε τι αλλαγές θα πρέπει να κάνουμε, πως μπορούμε να δημιουργήσουμε κίνητρα, ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να σχεδιάσουμε. Θα πρέπει να περάσουμε μέσα από μία διαδικασία θεσμικού σχεδιασμού η οποία θα δημιουργήσει το πεδίο που δεν υπήρχε νωρίτερα, για τον συμμετοχικό σχεδιασμό που θέλουμε, θα δεσμεύσει τους εμπλεκόμενους να δημιουργήσουν ένα σχέδιο και ο τρόπος επίτευξης αυτού που περιγράφω αποτελεί ένα πρόβλημα του θεσμικού σχεδιασμού.

Κοκκώσης: Ποιος σχεδιάζει τους θεσμούς;

Alexander: Αυτή είναι μία από τις ερωτήσεις που απάντησα στη διάλεξη σήμερα το απόγευ-

μα. Όλοι όσοι εμπλέκονται υπεύθυνα σε αυτές τις διαδικασίες, συνειδητά ή ασυνείδητα βρίσκονται στη θέση να σχεδιάζουν τους θεσμούς. Για παράδειγμα οι κυβερνητικοί νομοθέτες που έθεταν το αίτημα για συμμετοχικό σχεδιασμό σε τοπικό επίπεδο ως μέσο συντονισμού των τοπικών θεσμών και της τοπικής αυτοδιοίκησης για να παράγουν ένα συντονισμένο προϊόν, όλοι εξασκούσαν κάποια μορφή θεσμικού σχεδιασμού. Κυρίως δημιουργούσαν το θεσμικό πλαίσιο το οποίο ευνοούσε το συμμετοχικό σχεδιασμό. Εάν δεν το έχει κάνει κάποιος άλλος νωρίτερα, φτάνεις όπως περιγράψατε στο σημείο όπου θα πρέπει να το κάνεις μόνος σου.

Κοκκώσης: Αυτό μας γυρίζει πίσω στο γεγονός ότι οι συμμετέχοντες και κυρίως τα θεσμικά όργανα που εμπλέκονται είναι πιο αποτελεσματικά όταν προωθούν τους δικούς τους στόχους. Υπάρχει τελικά ρόλος για ένα σύστημα που θα διαπραγματευτεί με όλες αυτές τις οργανώσεις το κόστος και τα οφέλη των πράξεών τους; Θα μπορούσε να εδραιωθεί ένα πλαίσιο αναφοράς; Αναφέρομαι στην αρχή της συζήτησής μας.

Alexander: Στην Ελλάδα το κύριο σημείο είναι αυτό που μας περιγράψατε, ο υπεύθυνος για την εκτέλεση του έργου έχει να αντιμετωπίσει όλα τα θέματα και τα προβλήματα που προκύπτουν, και είναι πολύ σύνθετα, πολυδιάστατα και με πολλούς εμπλεκόμενους. Δεν υπάρχει ένα εύκολο θεσμικό πλαίσιο που να δεσμεύει τους εμπλεκόμενους. Υπάρχουν θεσμοί και οργανισμοί που νομίζουν ότι αποτελούν το πλαίσιο και αυτό είναι το δημοκρατικό έλλειμμα που αναφέρατε, και έχουν την τάση να αγνοούν τους εμπλεκόμενους κατά την κρίση τους. Έχω μία απάντηση για όλα αυτά και προέρχεται μέσα από κείμενα που έχω δημοσιεύσει³.

Νομίζω ότι υπάρχει μία κυρίαρχη ιδέα, σύλληψη που θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε και αυτή είναι η "αλληλεξάρτηση". Τα διαφορετικά είδη εξάρτησης είναι πολύ σύνθετα και έχουν εξηγηθεί επαρκώς από την θεωρία οργανώσεων που είναι πολύ ενδιαφέρουσα, αλλά η αλληλεξάρτηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σε κανονιστικές διαδικασίες. Αυτό σημαίνει: εάν έρθει κανείς και αναγνωρίσει τις σχετικές αλληλεξαρτήσεις θα δει ότι υπάρχει κάποιο πρόβλημα και υπάρχει και ένα κοινό συμφέρον στην αντιμετώπιση του προβλήματος και τη δημιουργία σχεδίου. Αυτό μπορεί να ξεκινήσει μία διαδικασία η οποία θα επιτρέπει την ενασχόληση με το θέμα, ας υποθέσουμε ότι είναι η οικονομική ανάπτυξη ενός νησιού μέσω του τουρισμού, πώς θα μπορούσαμε να ασχοληθούμε με το θέμα αυτό; Θα μπορούσε να είναι το Υπουργείο Τουρισμού και η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να πιστεύει ότι αυτοί είναι οι σχετικοί δρώντες, τότε ερχόμαστε εμείς και λέμε ότι δεν είναι απαραίτητα έτσι τα πράγματα και ότι υπάρχουν πολλοί άλλοι εμπλεκόμενοι. Τι είναι αυτό λοιπόν που τους καθιστά εμπλεκόμενους; Αυτό που τους καθιστά εμπλεκόμενους είναι ότι υπάρχουν ορισμένες μορφές αλληλεξάρτησης που τους εμπλέκουν στο θέμα και υπάρχουν πολλοί τρόποι και μορφές αλληλεξάρ-

³ *How Organizations Act Together: Interorganizational coordination in theory and practice.* Amsterdam: Gordon & Breach, 1995.

τησης. Αλλά στο χαμηλότερο επίπεδο υπάρχει αυτό που εγώ αποκαλώ "λειτουργική αλληλεξάρτηση" το οποίο σημαίνει ότι αυτός ο συγκεκριμένος εμπλεκόμενος θέλει να πετύχει κάτι συγκεκριμένο το οποίο είναι προς το κοινό όφελος και στη συγκεκριμένη περίπτωση απαιτεί κάποιους άλλους εμπλεκόμενους να συμμετέχουν και να ολοκληρώσουν κάποια τμήματα. Δεν μπορούν να κάνουν τίποτα από μόνοι τους και δεν μπορούν να αλλάξουν τίποτα. Ένας τρόπος σχεδιασμού θεσμικής διαδικασίας που να περιλαμβάνει και να δεσμεύει τους εμπλεκόμενους είναι να τους κάνουμε να συνειδητοποιήσουν αυτές τις αλληλεξαρτήσεις. Κοιτάζοντας κανείς το θέμα ως εξωτερικός παρατηρητής, πρώτα αναγνωρίζει τους εμπλεκόμενους, στη συνέχεια θα πρέπει να αναρωτηθεί τι είναι αυτό που τους καθιστά εμπλεκόμενους και τι εξαρτήσεις έχουν με άλλους εμπλεκόμενους ακόμα και αν δεν τις γνωρίζουν οι ίδιοι. Το επόμενο βήμα είναι να συναντηθεί κανείς με τους εμπλεκόμενους και να τους παρουσιάσει τις αλληλεξαρτήσεις, το οποίο θα τους δώσει το ενδιαφέρον να συμμετέχουν και να γίνουν δρώντες σε αυτό το πλαίσιο ή να εισάγουν δρώντες στο θεσμικό πλαίσιο που σχεδιάζουμε. Το επόμενο βήμα είναι να σχεδιαστεί το πλαίσιο, να σχεδιαστούν οι θεσμοί, για παράδειγμα να αποφασιστεί ότι υπάρχει ανάγκη να δημιουργηθεί μία αρχή τουριστικής ανάπτυξης. Θα πρότεινα ότι αυτός είναι ένας τρόπος αντιμετώπισης τέτοιου είδους προβλημάτων.

Κοκκώσης: Άρα εάν γενικεύσουμε θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο σχεδιασμός αφορά τις λειτουργικές αλληλεξαρτήσεις, τις συνδέσεις και τα κενά, τη συμπληρωματικότητα, τις συνέργιες, τις επιπτώσεις και τέλος αποτελεί το μέσο συνάντησης όλων αυτών των πραγμάτων. Θα μπορούσαμε ίσως να προσθέσουμε και μία μακροπρόθεσμη προοπτική σε όλα αυτά.

Alexander: Εάν συμφωνήσω με αυτό που λέτε θα κάνω κάτι που μόλις πριν από λίγα λεπτά είπα ότι δεν θα κάνω, το οποίο είναι να βγάζω γενικά συμπεράσματα και δηλώσεις για το σχεδιασμό. Δεν θέλω να κάνω γενικεύσεις, αλλά αυτό που αποκαλώ θεσμικό σχεδιασμό (institutional design of planning), μπορεί να γενικευτεί σε πολλούς τομείς διότι συλλαμβάνουμε τους εαυτούς μας να το κάνουμε είτε ασχολούμαστε με χωροταξικό σχεδιασμό, περιφερειακή ανάπτυξη, τουριστικό σχεδιασμό ή ακόμα και σχεδιασμό οικονομικής ανάπτυξης. Είναι διαφορετικό σε κάθε έναν από τους τομείς λόγω του τρόπου με τον οποίο είναι δομημένοι και του περιεχομένου τους, για παράδειγμα όλοι γνωρίζουμε ότι είναι πολύ διαφορετικός ο σχεδιασμός για τα Ελληνικά νησιά με το σχεδιασμό για την Καλιφόρνια και οι διαφορές είναι πολύ ουσιαστικές, καθιστώντας τις γενικεύσεις ιδιαίτερα επικίνδυνες.

Κοκκώσης: Τι είναι καινοτομία στο σχεδιασμό; Υπάρχουν νέες και καινοτόμες ιδέες στο σχεδιασμό;

Alexander: Νομίζω ότι οι καινοτόμες ιδέες βρίσκονται και πάλι σε πολύ χαμηλότερο βαθμό

γενίκευσης και αφαίρεσης: η ανάπτυξη των βασικών πρακτικών, ο τρόπος που γίνονται τα πράγματα, ο τρόπος που αντιμετωπίζονται τα θέματα και επιλύονται τα προβλήματα, τα οποία μπορεί να τα πληροφορηθεί κανείς εξετάζοντας την βιβλιογραφία της πρακτικής, και το καθένα είναι εξειδικευμένο για κάθε συγκεκριμένη τοποθεσία. Πάλι το να μιλήσουμε για καινοτόμες ιδέες στο σχεδιασμό είναι μία ευρεία γενίκευση και είναι πού δύσκολο να καταλήξουμε κατά πόσο είναι χρήσιμο ή δημιουργικό. Υπάρχουν πολλές θεωρίες, έχω προτείνει τη θεωρία συναλλαγής (transaction theory) αλλά υπάρχουν και πολλές άλλες που εμφυτεύονται στη θεωρία του σχεδιασμού, που μπορούν και έχουν πολύ εποικοδομητική συμβολή στην αλλαγή της αντίληψης μας για το τι είναι ο σχεδιασμός σε γενικό επίπεδο και τι είναι αυτό για το οποίο σχεδιάζουμε. Έτσι η θεωρία της πολυπλοκότητας (complexity theory) είχε τη συμβολή της, η θεωρία του χάους είχε τη συμβολή της, και πολλές από αυτές τις θεωρίες μας δίνουν μία καλή αίσθηση των ορίων του σχεδιασμού. Ένα από τα βασικότερα προβλήματα του σχεδιασμού είναι ότι είναι κατά μία έννοια υπερτιμημένος και υπάρχουν αυξημένες προσδοκίες από το σχεδιασμό.

Κοκκώσης: Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για αυτή την πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση.

Alexander: Ήταν μεγάλη μου χαρά αυτή η συνέντευξη και οι ερωτήσεις σας ήταν ακριβώς πάνω στα θέματα που με ενδιαφέρουν και με απασχολούν.